

УДК 37.048.4:373.5:374

В.В. Мачуський, м. Київ**ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННОГО ПРОФЕСІЙНОГО ДОСВІДУ В
ТЕХНІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

У статті викладено інформацію про формування первинного професійного досвіду в технічній діяльності у вихованців позашкільних навчальних закладів. Розглянуті основні його напрямки та етапи. Визначено основні принципи профорієнтаційної роботи з вихованцями гуртків і творчих об'єднань.

Ключові слова: виховання, навчання, особистість, первинний професійний досвід, позашкільний навчальний заклад.

Тенденції розвитку педагогіки і психології як наукової галузі обумовлюють необхідність звернення до питання про співвіднесення традиційної проблематики наукових досліджень із новими завданнями, які ставить перед наукою життя. Відзначається, що певні соціально-економічні умови сприяють збільшенню актуальності дослідження проблем розвитку людини як суб'єкта праці. Особливо це актуально для проектування майбутньої професійної кар'єри нинішніх учнів.

Будучи одним із фундаментальних понять у науці, проблема формування досвіду в цілому й професійного досвіду зокрема була й залишається в центрі уваги як вітчизняних, так і закордонних учених. Це пояснюється тим, що нагромадження досвіду розглядається як важливий фактор життєдіяльності суспільства, як необхідна частина інтелектуального й емоційного розвитку особистості. Тому дослідження проблеми формування професійного досвіду в теоретичному й експериментальному планах не втрачає своєї актуальності. Це потребує суттєвої зміни навчально-виховного процесу в різних типах освітніх закладів, у тому числі позашкільних.

Дослідження професійного досвіду набувають значимість у зв'язку з переглядом норм багатьох видів діяльності, зміною світу професій. Варто зупинитися на розгляді теоретичних передумов дослідження професійного досвіду: по-перше, цей розвиток усього комплексу наук про людину, реалізація системного й комплексного підходів у психології (Б. Ананьєв, Б. Ломов); по-друге, дослідження зарубіжних і вітчизняних учених із проблем професійного розвитку (В. Бодров, Н. Глуханюк, А. Деркач, В. Зазикін, Ф. Ісмагілова, Е. Клімов, Т. Кудрявцев, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, Г. Нікіфоров, К. Платонов, А. Фонарьов, В. Шадриков, В. Шепель і ін.), із проблем становлення особистості (А. Брушлінський, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн); по-третє, розгляд професійного розвитку в єдності з особистісним (Л. Мітіна). Аналіз досліджень професійного досвіду дозволяє зробити висновок про те, що вчені по-різному розуміють цей складний психологічний феномен і

розглядають його як сукупність знань, умінь і навичок (К. Платонов), як розподілену у свідомості людини його діяльність (А. Турчинов), як складну систему, що включає в себе способи, прийоми й правила розв'язання трудових завдань (Ю. Стрелков), як сукупність подій або «технік життя» людини, актуалізуємих у різних професійних ситуаціях (Л. Анциферова), як упорядковані у свідомості образи пережитих подій (Л. Бурлачук, Е. Коржова, А. Кроник), як результуючу психічних процесів, у якій закріплені всі професійні знання, уміння, навички, способи й технології діяльності, з якими зустрічається у своєму житті людина (Э. Зеєр) і т.д.

Важливо те, що увага дослідників більшою мірою акцентувалася на проблемі освоєння досвіду особистістю, що розвивається, а питання про набування досвіду фактично не ставилося. Тому актуальним, на нашу думку, є дослідження проблеми формування первинного професійного досвіду учнів засобами позашкільної освіти у сучасній парадигмі.

Метою статті є висвітлення експериментальної роботи з формування первинного професійного досвіду технічної діяльності у вихованців позашкільних навчальних закладів.

У сучасних наукових дослідженнях виокремлюється декілька підходів до визначення сутності досвіду. Одні дослідники, по суті, ототожнюють досвід з практикою. Дійсно, досвід формується в процесі практичної діяльності, але ототожнення самого процесу (практики) з одним із його результатів (досвідом) було б помилковим. До того ж досвід відрізняють засвоєння його соціальними суб'єктами (у практиці суб'єкт може діяти не самостійно й не збагачуватися досвідом); закінченість та переривчастість у накопиченні всіх видів досвіду (у практиці процес взаємодії суб'єкта та об'єкта не завжди відбувається безперервно). Безперервно накопичується лише сукупний досвід, тобто життєвий.

Інший погляд відображено в гносеологічному трактуванні досвіду, що становить собою результат людського сприйняття навколишнього світу та ступінь пізнання об'єктивних законів. Представники цього підходу майже об'єднують досвід та знання воєдино й розуміють під „досвідом” накопичення знань [6, с. 18].

У розумінні процесу формування досвіду сучасні науковці виокремили етапи перебігу цього процесу, пов'язані передусім зі способами набуття досвіду, досвідченості людини. До таких етапів належать умоглядний, який починається зі спостереження за навколишнім світом. Поступово в результаті першої самостійної діяльності відбувається формування **первинного досвіду**, що характеризується самостійними, інколи помилковими спробами знайти вихід із ситуації, що склалася, з опорою на отримані знання. За умови постійної самостійної діяльності й осмислення способів дії та результатів починає формуватися вторинний

досвід людини, для якого характерним є здатність орієнтуватися в певній галузі [1, с. 171].

На нашу думку, було б логічніше розглядати досвід суб'єкта як сукупність досвіду попередніх поколінь, що освоюється людиною під час життєдіяльності, та власного досвіду, що накопичується суб'єктом під час його власної діяльності.

Узагальнюючи аналіз трактувань поняття “професійний досвід”, ми сформулювали власне розуміння поняття первинного професійного досвіду учнів. Первинний професійний досвід учнів ми визначаємо як елементарну форму відбиття професійної діяльності, що, з одного боку, є сукупністю отриманих раніше знань про сутність професійних стосунків та понять, сформованих елементарних професійних вмій і навичок, з іншого – виступає необхідною умовою для подальшого їх збагачення.

Наша експериментальна робота по формуванню первинного професійного досвіду у вихованців позашкільних навчальних закладів в технічній діяльності проводиться у Творчо-виробничому центрі Нахімовського району м. Севастополя, створеного на базі Будинку технічної творчості і міжшкільних учбово-виробничих майстерень району і який можна характеризувати як інноваційний тип позашкільного навчального закладу.

Робота в центрі проводиться по двох основних напрямках:

1. Організація роботи гуртків, клубів та секцій з технічної творчості і дозвілля школярів у вільний від навчання час, де учні набувають технічні знання і вміння: практичні навички по оволодінню основами моделювання, обробки металу, деревини, паперу, тканин і природних матеріалів; навчаються конструюванню моделей літальних апаратів і судів, ремонту та виготовлення радіоапаратури. Вихованці беруть участь у змаганнях з мотокросу, авіамоделізму, радіоспорту, швидкісної радіотелеграфії. Діти залучаються до мистецтва на заняттях в гуртках декоративно-ужиткової творчості.

2. Допрофесійна, трудова і профільна підготовка учнів 9-11 класів по найбільш затребуваним в регіоні спеціальностям: слюсар з ремонту автомобілів; столярна справа; основи інформатики та обчислювальної техніки; радіоелектроніка; радіооператор.

Освітній процес у центрі проводиться диференційовано. Навчально-виховна робота будується структурно за трьома ступенями: основи технічної творчості; основна ступінь; допрофесійної і початкової професійної підготовки.

Перша ланка – основи технічної творчості, яка охоплює 100% гуртківців першого року навчання. Учні 1-6 класів знайомляться і опановують прийомами роботи з інструментами та матеріалами, створюють макети і моделі найпростіших технічних об'єктів. Відбувається

процес формування початкових політехнічних знань, умінь, розвиток художнього смаку. Закріплюються знання, отримані на уроках праці, математики, малювання, природознавства. Триває формування образного технічного мислення та вміння висловити свій задум за допомогою ескізу, малюнка, найпростішого креслення. По завершенню навчання на першому ступені учні проходять тестування і вибір гуртка за інтересами та здібностями.

Друга ланка – основна. Охоплює вихованців гуртків 2-3 років навчання. На першому етапі навчально-виховний процес здійснюється за індивідуальним підходом до навчання. Це дозволяє запропонувати кожній дитині різноманітні освітні послуги для різнобічного і гармонійного розвитку її особистості.

Для реалізації індивідуального підходу ми диференціюємо навчально-виховну роботу щодо кожного учня. Так індивідуальна профконсультаційна робота проводиться на основі вивчення особистості учня і співставлення його потенціальних можливостей з вимогами професій (це професії технічного профілю в наших експериментальних гуртках).

У кожному конкретному випадку керівник гуртка схвалює чи коригує професійну спрямованість учня або ж переорієнтовує його згідно з його індивідуальними особливостями, здібностями і т.п. А тому навіть у процесі проведення групових форм профорієнтації ми прагнемо доручати учням індивідуальні, пошуково-інформаційні завдання, які б відповідали їх пізнавальним, професійним уподобанням.

Активізації пізнавальної діяльності ми досягаємо за рахунок залучення учнів до виконання дослідницьких, пошуково-інформаційних завдань. Дослідження показало, що особливо сприятливими у цьому відношенні є професіографічні дослідження, ділові ігри, пошукова робота профорієнтаційного змісту, екскурсії, захисти професій. Виявлено, що профінформаційна робота з опорою на активізацію пізнавальних потреб стимулює учнів до активної діяльності, спонукає їх до самостійного здобуття знань. У свою чергу активна самостійна робота учнів сприяє виникненню пізнавальних інтересів і переходу їх у професійні.

Ознайомлення із змістом професій в процесі гурткових занять проходить завдяки розкриттю загальних і специфічних відомостей про умови і характер технічної праці, вимог, які пред'являє професія до людини, системи безперервної теоретичної і практичної підготовки тощо. У процесі гурткових занять проводиться робота з поглиблення профорієнтаційних знань про зміст праці спеціалістів технічних професій з урахуванням отриманої раніше інформації про ці професії. Учні надаються рекомендації по читанню інформаційної і професіографічної літератури.

Гуртківці працюють за тематичним планом, складеним керівником гуртка, з урахуванням матеріально-технічної бази, складу гуртка і практичного досвіду, накопиченого вихованцями за попередні роки занять на рівні першого ступеня. Гуртківці самі, з урахуванням особистих захоплень і потреб, визначають конструкцію, над якою вони будуть працювати протягом навчального року. Перевага віддається груповій формі роботи, коли знання одних доповнюються технічною кмітливістю інших, досвідом третіх. За таких умов керівник гуртка виконує роль технічного консультанта, старшого колеги.

При підведенні підсумків роботи гуртка проводиться виставка робіт гуртка, захищаються реферати з окремих розділів навчальної програми, проводяться відкриті заняття із запрошенням батьків гуртківців. Підсумкове заняття також проходить у формі конференції, виставки, творчого звіту, в ході якого представляються роботи вихованців, що виконуються в гуртку. Заслуховуються доповіді та коментарі фахівців, морально заохочуються автори найцікавіших робіт.

Третя ланка – допрофесійна, профільна і трудова підготовка. Ця ступінь навчання призначена для старшокласників, які мають достатньо виражений інтерес до якоїсь професії. Основний зміст роботи становить добре організована праця, кінцевим результатом якої стають конкретні технічні об'єкти, виготовлені руками вихованця при безпосередній участі педагога. У процесі навчання здобуваються технічні знання, вміння, навички, відбувається професійне самовизначення старшокласника. Завдання педагога – закріпити початковий інтерес і розвинути його в подальшому до стадії майстерності й самостійної творчості.

На етапі третьої ланки навчання на перший план виступає допрофесійна підготовка учнів. У результаті навчання і місячної навчально-виробничої практики в обсязі 120 годин та здачі випускних кваліфікаційних іспитів вихованці отримують свідоцтво про оволодіння професією.

Одним із важливих завдань навчання є відродження народної української творчості. У навчальні програми включені розділи по вивченню традицій і культури народів України. У гуртках декоративно-ужиткового мистецтва вивчається історія українського костюма, української писанки, орнаменти вишивки, народна глиняна іграшка; в гуртку початкового-технічного моделювання дітям пропонується техніка виготовлення квітів з тканини, мистецтво української витинанки, аплікація. При проведенні культурно-масових заходів діти беруть участь в традиційних народних іграх, виставках народної творчості, всеукраїнських конкурсах та оглядах народної творчості.

У гуртку різьби по дереву дітям прищеплюється любов до орнаменту, сюжетів народних казок, скобчатій різьбі. На заняттях діти осягають тонкощі цього непростого мистецтва, ними виконуються роботи за

мотивами українських народних казок з використанням елементів флористики. Яскраві народні костюми виготовляються в гуртку крою та шиття і використовуються для проведення свят, вивчається історія українського костюма. Вишиваються рушники, вишиванки.

Ключове місце у роботі займає кабінет професійної орієнтації. Його діяльність дозволяє створити належні умови для професійної орієнтації і професійного самовизначення особистості від формування стійких професійних мотивів до самореалізації у професійній діяльності та ефективно сприяє виявленню на ранніх етапах навчання здібностей дитини до того чи іншого виду творчої та професійної діяльності; забезпеченню реалізації інтересів та потреб дитини, можливості подальшої професійної освіти; формуванню системи ціннісних уявлень, професійних знань, умінь та навичок, пошукових та дослідницьких умінь.

Високу результативність профорієнтаційної роботи з вихованцями гуртків, творчих об'єднань забезпечують основні принципи організації навчально-виховного процесу (практична спрямованість педагогічного процесу, активність вихованців, синтез їх інтелектуальної та практичної діяльності, позитивна мотивація, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, виховання у колективі тощо), що якісно формують готовність особистості до професійного самовизначення. Зокрема, принцип активності відображає активну роль вихованця гуртка, творчого об'єднання під час засвоєння знань, умінь та навичок, їх повноцінну та ефективну реалізацію на практиці; принцип синтезу інтелектуальної і практичної праці в навчальному процесі гарантує трансформацію теоретичних знання, здобутих вихованцями, у внутрішні стимули, підґрунтя для нових можливостей пізнання найрізноманітніших сторін людської праці як свідомої творчої діяльності, яка вимагала б великих інтелектуальних зусиль і відкривала б широкі перспективи для пізнання і творчості.

Важливу роль у поетапному формуванні первинного професійного досвіду та ефективному професійному самовизначенню вихованців відіграє також трирівнева класифікація гуртків, творчих об'єднань: гуртки, творчі об'єднання початкового рівня забезпечують загальний розвиток вихованця, теоретичне та практичне оволодіння ним певними основами творчої та трудової діяльності; гуртки, творчі об'єднання основного рівня створюють психолого-педагогічні умови для розвитку творчої особистості, надають їй глибоку теоретичну та практичну підготовку, формують професійні уміння та навички; гуртки, творчі об'єднання вищого рівня – для здібних і обдарованих вихованців – забезпечують поглиблене вивчення основ професії, розвиток професійно важливих якостей особистості у обраному виді діяльності, індивідуальні форми профорієнтаційної роботи, залучення до пошукової та дослідницької діяльності за обраним напрямом.

У ході навчально-виховного процесу забезпечується реалізація основних завдань профорієнтаційної роботи з вихованцями: ознайомити дітей та учнівську молодь з професіями та правилами свідомого їх вибору; забезпечити формування та розвиток професійної спрямованості особистості на самопізнання і власну активність як основу майбутнього професійного самовизначення; навчити співставляти свої здібності з вимогами, необхідними для набуття конкретної професії, складати на цій основі власний проект професійного плану та оволодіння обраною професією; забезпечити розвитку професійно важливих якостей особистості.

Професійна орієнтація вихованців гуртків, творчих об'єднань забезпечує реалізацію наступних функцій: психолого-педагогічної – виявлення і розвиток професійних інтересів, нахилів та здібностей дітей, надання їм психолого-педагогічної підтримки в пошуку життєвого покликання, засвоєння системи знань, що дозволяють вибрати і здійснювати професійну діяльність, визначення дієвих шляхів і способів управління професійним самовизначенням; соціально-економічної – підготовка майбутнього конкурентоспроможного працівника, здатного професійно самовдосконалюватися та вести активний пошук виду трудової діяльності; медико-фізіологічної – корекція професійних планів вихованців з урахуванням стану здоров'я та окремих фізіологічних можливостей, необхідних для якісного виконання професійної діяльності.

В основу профорієнтаційної роботи з вихованцями гуртків, творчих об'єднань покладено наступні принципи: особистісно орієнтований підхід у здійсненні професійної орієнтації дітей та учнівської молоді; комплексний характер профорієнтаційних послуг; діяльнісний підхід до визначення професійної придатності особистості; узгодження виробничих інтересів особистості та потреб суспільства через ринок праці.

Вивчення питання професійного самовизначення дітей та учнівської молоді, подальшої професійної освіти та працевлаштування випускників позашкільних навчальних закладів здійснюється спільно з батьками вихованців та педагогами основної школи.

На батьківських зборах, та під час проведення підсумкових виставок робіт гуртківців, з батьками проводяться бесіди з питань професійного самовизначення їх дітей, даються поради і рекомендації на основі спостережень та коригуючої профконсультації з учнями. При цьому батьків знайомлять з результатами тестування учнів та результатами їх діяльності у гуртку.

З учнями регулярно проводиться тестування й анкетування. Тестування здійснюється на комп'ютерах і приладах системи "Альфа-тест", призначених для оперативного одержання кількісних показників, що об'єктивно характеризують рівень розвитку, психологічних властивостей дитини, що необхідні для правильного вибору професії в

будь-якій галузі господарства, профорієнтації учнів. В основному тестування проводиться за "Картою інтересів-174", що також обробляється на комп'ютері. Щорічно проходять тестування 400-500 учнів шкіл району. Дані доводяться до педагогічних колективів шкіл і батьків.

Уся робота Творчо-виробничого центру по профорієнтації ґрунтується на чіткому зв'язку з Центром зайнятості міста. Учні 9-11 класів знайомляться з його функціями, одержують інформацію про світ професій, стан ринку праці в місті, про можливість одержання професії за рахунок Центру зайнятості, знайомляться із соціальними правами випускників.

Для учнів випускних класів організуються профорієнтаційні екскурсії в середньо-спеціальні і вищі навчальні заклади: Севастопольська філія Академії праці і соціальних відносин; Севастопольський національний технічний університет; Севастопольська філія Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту, бізнесу; Севастопольський національний інститут ядерної енергії і промисловості, а також на підприємства міста: ВАТ "Севморзавод", АТП, правові установи (митниця, суд, податкова інспекція, управління юстиції), швейну ф-ку ім. Н.Онїлової, полк зв'язку і штаб тилу ВМС України, СВМІ ім. П.С.Нахімова; профтехучилища.

З метою надання допомоги випускникам, їхньому соціальному захисту, адаптації в реаліях сьогоденного життя, центр уклав договори з такими навчальними закладами міста, як комерційний технікум, СВМІ ім. П.С.Нахімова, медичне училище, вище професійне училище №3, художнє професійно-технічне училище №13. Узгоджено з райвійськкоматом, що учні, які пройшли навчання в центрі, мають служити в Збройних Силах України за тією спеціальністю, за якою навчалися.

Результат застосування комплексу методик дає об'єктивну оцінку і підтверджує формування первинного професійного досвіду в технічній діяльності у вихованців позашкільних навчальних закладів, а також дає можливість визначити кількісні і якісні критерії сформованості цієї якості особистості.

Подальших наукових пошуків потребують проблеми: наступності у змісті діяльності позашкільних навчальних закладів, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів у здійсненні допрофесійної підготовки та формуванні первинного професійного досвіду в учнів; впровадження зарубіжного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белкин А.С. Витягеное образование. Голографический поход / А.С. Белкин, Н.К.Жукова. – Екатеринбург, 1999. – 135 с.
2. Бех І.Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / І.Д. Бех // Виховання і культура. – №1-2 (17-18). – С. 5–7.

3. Мачуський В.В. Особливості застосування особистісного підходу в допрофесійній підготовці вихованців позашкільних навчальних закладів / В.В.Мачуський // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали наук.-практ. конф. (за результатами науково-дослідної роботи Інституту проблем виховання НАПН України у 2010 році) / За ред. І.Д.Беха, О.В.Мельника. – Івано-Франківськ: Вид-во «Тіповіт», 2011. Вип. 1. – С. 51–53.

4. Мачуський В.В. Теоретичний аналіз поняття первинного професійного досвіду учнів / В.В. Мачуський // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Кіровоград, 2010. – Вип. 14. кн. 1. – С. 251–259.

5. Попов В. Чувственное, рациональное, опыт / В. Попов – М.: МГУ, 1976. – 120 с.

6. Уваров А.И. Техническое знание: социальный опыт и новаторство / А.И. Уваров, В.И. Фигуровская // Опыт и его место в социальном познании: Сб. науч. тр. – Калинин: Калинин. ун-т, 1984. – 155 с.

В статье представлена информация о формировании первичного профессионального опыта в технической деятельности у воспитанников внешкольных учебных заведений. Рассмотрены основные его направления и этапы. Определены основные принципы профориентационной работы с воспитанниками кружков и творческих объединений.

Ключевые слова: воспитание, обучение, личность, первичный профессиональный опыт, внешкольное учебное заведение.

This article contains information about the formation of the primary professional experience in technical students after-school activity in schools. The main directions and stages of his. The basic principles of vocational guidance work with students clubs and art groups.

Key words: education, training, personality, the primary professional experience, extracurricular school.